

שמחת בית השואבה

מסכת סוכה דף נ עמוד ב – שואבה וחשובה

איתמר, רב יהודה ורב עינא. חד תני: שואבה, וחד תני: חשובה. אמר ר' זוטרא: מאן דתני שואבה לא משתבש, ומאן דתני חשובה לא משתבש.¹ מאן דתני שואבה לא משתבש – דכתיב: "וּשְׂאֵבָתְכֶם מִיָּס בְּשִׁשֹּׁן מִמַּעַיְנִי הַיְּשׁוּעָה" (ישעיהו יב יג). ומאן דתני חשובה לא משתבש – דאמר ר' נחמן: מצוה חשובה היא, ובאה מששת ימי בראשית.²

מדרש תנאים לדברים פרק טז – גם שואבה

"ושמחת בחגך" – זו שמחת בית השואבה. ולמה נקראת שמחת בין השואבה? ששם היו שואבין ברוח הקדש על שם: "וּשְׂאֵבָתְכֶם מִיָּס בְּשִׁשֹּׁן מִמַּעַיְנִי הַיְּשׁוּעָה" (ישעיהו יב יג).³

רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ח – שמחה יתירה

אף על פי שכל המועדות מצוה לשמוח בהן, בחג הסוכות היתה שם במקדש שמחה יתירה, שנאמר: "ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים" (ויקרא כג מ).⁴

מסכת סוכה פרק ד משנה א – מצוות החג וזמניה

לולב וערבה ששה ושבעה, ההלל והשמחה שמונה, סוכה וניסוך המים שבעה, והחליל חמשה וששה.⁵

מסכת סוכה פרק ה משניות א-ד – מצוות החליל היא שמחת בית השואבה

משנה א: החליל חמשה וששה. זהו החליל של בית השואבה שאינה דוחה לא את השבת ולא את יום טוב.⁶ אמרו: כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה, לא ראה שמחה מימיו.

¹ שתי הגרסאות, שני הנוסחים, מקובלים. ראו בדומה בגמרא ביצה לה ע"ב אם הנוסח במשנה הוא: "משילין פירות דרך ארובה ביום טוב", או "משחילין". ויש עוד כאלה במקורות. מותר לה ללשון להיות קצת משוחררת ורב-גונית.

² שני השמות: שמחת בית השואבה ושמחת החשובה הם נכונים. לאחד, מקור מפסוק במקרא: "ושאבתם מים בששון". והשני: "מצוה חשובה מששת ימי בראשית". משמע, מסורת עתיקה יומין שאינה צריכה אחיזה במקרא. ובירושלמי סוכה פרק ה הלכה א מודגשת גם רוח הקודש הנשאבת משמחה זו: "אמר רבי יהושע בן לוי: למה נקרא שמה בית שואבה? שמם שואבים רוח הקודש על שם ושאבתם מים בששון ממעייני הישועה" ... אמר רבי יונה: יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה ונכנס לשמחת בית שואבה ושרת עליו רוח הקודש. ללמדך שאין רוח הקודש שורה אלא על לב שמח". ואף אנו נרצה לדלות קצת מים ממעייני השואבה והחשובה ולרוות בהם צימאוננו.

³ נוסח זה של "שמחת בית השואבה" נמצא גם בפירוש המשנה לרמב"ם מסכת סוכה פרק ה (המשנה מובאת להלן): "ובית השואבה שם המקום שהיו מתקנים לשמחה ולזמר וקראוהו בשם זה כמו שנאמר: ושאבתם מים בששון וכו'". נראה שבנוסח כתב היד של המשנה שהיה לפני רמב"ם היה כתוב: שואבה. ראו במדרש תנאים הנ"ל ששואבה ושואבה מתחלפים בטקסט עצמו.

⁴ שמחת בית השואבה זכתה גם לכינוי: שמחה יתירה ובשל כך יש גם דעה שהיא דוחה את השבת. ראו סוכה נא ע"א: "רבי יוסי בר יהודה סבר: שמחה יתירה נמי דוחה את השבת, ורבנן סברי: שמחה יתירה אינה דוחה את השבת". חג הסוכות בולט בשלוש השמחות שכתוב בו, בהשוואה עם פסח שאין בו פסוק שמחה כלל ושבעות בו יש פסוק אחד בלבד. ראו פסיקתא דרב כהנא - פסקא אחרייתא סוכות: "את מוצא שלש שמחות כתיב בחג, ואלו הן: ושמחת בחגך (דברים טז יד), והיית אך שמח (שם טו), ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים (ויקרא כג מ)". מפסוק אחרון זה לקח רמב"ם את הסמך לשמחת בית השואבה שהיא שמחה יתירה נוספת וייחודית לחג הסוכות. ופשיטא שזה רק סמך ועצם המצוה היא מדברי חכמים. על ניסוך המים, שהוא הבסיס והעילה לשמחת בית השואבה נחלקו בגמרא ובראשונים אם היא מצוה מהתורה או קבלוה חכמים הלכה למשה מסיני. אבל שמחת בית השואבה ודאי שמצוות חכמים היא, שהעצימו והאדירו בשל מחלוקת (נוספת) עם הצדוקים.

⁵ זו רשימת מצוות החג וכמה ימים נהגה כל מצוה (חסרה מצוות חגיגה, היינו הקרבנות שהיו מביאים לחגיגת החג, מלבד קרבן ראיה שהוא חובה). לולב (ארבעת המינים) וערבה (הושענה שהיו מביאים במקדש כל יום בחג וזוקפים בצדי המזבח) נהגו פעמים שישה ימים (אם שבת הייתה באמצע חול המועד) ופעמים שבעה, היינו כל ימי החג. לגבי הלולב, אם שבת הייתה ביום ראשון של החג, לולב ניטל במקדש ואינו נדחה מפני השבת והרי לנו שבעה ימים. לגבי ערבה, אם היום השביעי של החג, הושענה רבה, חל בשבת שאז מצוות ערבה דוחה את השבת, במקדש. הלל (השלם) ושמחה נהגים כל שבעת ימי החג וכן בשמיני עצרת, היינו שמונה ימים. ניסוך המים, שהוא מצוה מיוחדת לחג הסוכות, לצד ניסוך היין הקבוע בקרבנות מהתורה, נהג גם הוא כל שבעה, כולל שבת ויום טוב. וקרבן חגיגה נהג שישה משום שאינו דוחה שבת.

⁶ בפרק ה, מסבירה המשנה את "החליל", הוא מצוות שמחת בית השואבה הקרויה ע"ש החליל שהיה כלי חשוב ומרכזי בה ובגללו, למרות שהוא רק איסור שבות, לא נהגו שמחת בית השואבה לא בשבת ולא ביום טוב (מן הסתם נהגו לשיר ולשמוח גם בשבת אך בלי כלי זמר). ראו פירוש המשניות לרמב"ם על משנה זו: "חליל, הוא כלי מכלי זמר הידוע בשם 'אלמזמאר', והיה שם מינים רבים של כלי זמר, אבל מפני שזה הוא העיקר בשיר יחסו הכל בשמח". שמחת בית השואבה, "החליל", התחילה במוצאי יום טוב הראשון שאם היה גם שבת, נהגה כל ששת ימי חול המועד. ואם יום טוב הראשון של סוכות היה באחד מימי החול ושבת בימי חול המועד, נהגה מצוות בית השואבה ("החליל") רק חמישה ימים. ראו אגב את שיטת ר' יוסי בן יהודה שהחליל דוחה את השבת,

משנה ב-ג: במוצאי יום טוב הראשון של חג ירדו לעזרת נשים ומתקנין שם תיקון גדול. ומנורות של זהב היו שם וארבעה ספלים של זהב בראשיהן וארבע סולמות לכל אחד ואחד וארבעה ילדים מפרחי כהונה ובידיהם כדים של שמן של מאה ועשרים לוג שהן מטילין לכל ספל וספל.⁷ [ג] מבלאי מכנסי כהנים ומהמייניהן מהן היו מפקיעין ובהן היו מדליקין ולא היה חצר בירושלים שאינה מאירה מאור בית השואבה.⁸

משנה ד: חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם באבוקות של אור שבידיהן ואומרים לפניהן דברי שירות ותושבחות.⁹ והלויים בכנורות ובנבלים ובמצלתים ובחצוצרות ובכלי שיר בלא מספר, על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים, כנגד חמשה עשר שיר המעלות שבתהלים, שעליהן לויים עומדין בכלי שיר ואומרים שירה. ועמדו שני כהנים בשער העליון שיורד מעזרת ישראל לעזרת נשים ושני חצוצרות בידיהן. קרא הגבר, תקעו והריעו ותקעו. הגיעו למעלה עשירית תקעו והריעו ותקעו. הגיעו לעזרה תקעו והריעו ותקעו. היו תוקעין והולכין עד שמגיעין לשער היוצא מזרח.¹⁰ הגיעו לשער היוצא ממזרח הפכו פניהן למערב ואמרו: אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל היכל ופניהם קדמה והמה משתחוים קדמה לשמש.¹¹ ואנו ליה עניינו. ר' יהודה אומר: היו שונים ואומרים: אנו ליה וליה ענינו.¹²

תוספתא מסכת סוכה פרק ד – עוד על שמחת בית השואבה¹³

הלכה א: בראשונה כשהיו רואין שמחת בית השואבה, היו אנשים רואין מבפנים ונשים רואות מבחוץ. וכשראו בית דין שהן באין לידי קלות ראש, עשו שלש גזוזטראות בעזרה כנגד שלש רוחות ששם נשים יושבות ורואות בשמחת בית השואבה ולא היו מעורבין.¹⁴

תוספתא סוכה ד יד: "החליל דוחה את השבת בתחילתו דברי ר' יוסה בי ר' יהודה. וחכמים אומרים: אינו דוחה אפילו את יום טוב. ראו דיון על תוספתא זו בגמרא סוכה נ ע"ב שמעמידה את דברי ר' יוסי בשיר של קרבן ולא בשמחת בית השואבה.

⁷ לוג הוא קצת יותר מחצי ליטר. משקלו הסגולי של שמן הוא 0.92 לערך. 120 לוג שמן שוקלים אפוא כ- 60 ק"ג. קצת כבד בשביל ילד וגם בשביל בחור צעיר (מפרחי כהונה). ויש דעה שזה הסה"כ וכ"א סחב רק רבע, היינו כ- 15 ק"ג שמן. נשמע סביר יותר. אך ראו בגמרא סוכה נב ע"ב שהפליגה בכוחם וזריזותם של פרחי כהונה אלה: "והן משובחין היו יותר מבנה של מרתא בת בייתוס. אמרו על בנה של מרתא בת בייתוס שהיה נוטל שתי ירכות של שור הגדול, שלקוח באלף זוז, ומהלך עקב בצד גודל". ולא עוד, אלא שבנה של מרתא בת בייתוס (היא אשתו של יהושע בן גמלא כהן גדול) עשה זאת על כבש המזבח ואילו הם על סולמות.

⁸ ובגמרא (סוכה נג ע"א) מובא: "אשה היתה בוררת חטים לאור של בית השואבה". ראו בירושלמי סוכה פרק ה הלכה ג: "תני: יכולה אשה לבור חטיה לאור המערכה. ולא היו מועלות? לאו, דאמר: ר' יהושע בן לוי: הריח והמראה והקול אין בהן מעילה". ראו גם ההנאה מריח הקטורת: "נשים שביריחו אינן צריכות להתבשם מריח קטורת, כלה שבירושלים אינה צריכה להתקשט מריח קטורת" (יומא לט ע"ב), ראו שם גם על עזים שביריחו שהיו מתעטשות מריח הקטורת, (אבל בית אבטינס החמירו על עצמם – יומא לח ע"א, וגם על האומנים היו מחמירים בשל מעלתו של קודש הקדשים – פסחים כו ע"א). נראה שלא כולם הלכו לשמחת בית השואבה. היו שנשארו בבית, בדרו חטים, דכו במדוכה ובשלו בפרור, טרחו והכינו מזון לחוגגים.

⁹ ראו הרחבה בתוספתא סוכות פרק ד הלכה ב: "חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין לפניהן באבוקות ואומרים לפניהם דברי תושבחות. מה היו אומרים? אשרי מי שלא חטא, וכל מי שחטא ימחל. ויש מהן אומרים: אשרי ילדוטי שלא בישה את זקנותי - אלו אנשי מעשה. ויש מהן שהיו אומרים: אשרי זקנתי שתכפרי על ילדוטי - אלו בעלי תשובה". לצד דברי התשבחות של שירי המעלות שבספר תהלים (ומן הסתם פרקי הלל ושבח נוספים), היו אומרים דברי שבח וביטחון עצמי! אולי באמת זו דרגה גבוהה בשמחה. לא למעט עצמך, אלא לשבח ולהכיר בחלק הטוב והחיובי שבך, מתת אלוה ממעל. אם זו מתת שכבר קיימת (ומילדות), אנשי המעשה) ואם זו מתת של תקווה והבטחה ובלשון הווה ועתיד (בעלי תשובה).

¹⁰ ראו משנה ט בסוף פרק ד הקודם: "ניסוך המים כיצד? צלוחית של זהב מחזקת שלשת לוגים היה ממלא מן השילוח. הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו". שתי משניות אלה משלימות זו את זו. שמחת בית השואבה קשורה בבסיסה למצוות ניסוך המים, כפי שכבר הערנו לעיל. ואולי שכשיצאו בשער המזרח מן החיל, התפצלו לשתי קבוצות. האחת שהמשיכה למעיין השילוח לשאוב מים בששון לשמחת בית השואבה והשנייה (הקבוצה העיקרית?) קיימה את הטקסותפילה של: "אנו ליה וענינו ליה".

¹¹ חטא כפול, גם משתחוים לאל השמש (עבודת הליוס) וגם מפנים את אחוריהם לבית המקדש. ראו יחזקאל פרק ח פסוקים טו-טז: "וַיֹּאמֶר אֵלַי הָרֹאֵת בְּנֵי אָדָם עוֹד תִּשׁוּב תִּרְאֶה תוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת מְאֹלָה: וַיָּבֵא אֹתִי אֶל חָצֵר בֵּית ה' הַפְּנִימִית וְהִנֵּה פֶתַח הַיֵּכָל ה' בֵּין הָאוֹלָם וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ כְּעֶשְׂרִים וְחֲמֵשֶׁה אִישׁ אַחֲרֵיהֶם אֶל הַיֵּכָל ה' וּפְנֵיהֶם קִדְמָה וְהֵמָּה מִשְׁתַּחֲוִיִּים קִדְמָה לְשֹׁמֵשׁ". ואם בענייני מים וחטא כפול עסקינן, אפשר גם לצטט את ירמיהו (ב יג): "כִּי שְׁתִּים רְעוּת עֲשֵׂה עִמִּי אֹתִי עֲזְבוּ מְקוֹר מִים חַיִּים לְחַצֵּב לָהֶם בְּאֵרוֹת בְּאֵרֵת נְשָׁבְרִים אֲשֶׁר לֹא יָכֻלוּ הַמֵּיִם". באה מצוות ניסוך המים ושאיבתם לכפר גם על חטא כפול זה.

¹² היו שונים וגם הופכים את הסדר, שניות עם הדדיות: אנו לה' וה' לנו. אני לדודי ודודי לי. לעיל ראינו את שבח היחיד וכאן שבח הרבים, הציבור, הדור. בשיא התלהבות שמחת בית השואבה אין אנשי בית שני מצטנעים או ממעיטים בערכם מול אנשי בית ראשון כלל ועיקר. אדרבא, הם מפנים את אחוריהם באופן מופגן לשמש העולה ופניהם למערב, להיכל. כאילו מפנים את אחוריהם גם לדורות הקודמים. יש כאן הפגנה ברורה של ביטחון המאמין בה' וגם בעצמו ובאמונתו וקריאה אמיצה: אנחנו טובים מאבותינו! ראו מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש, בגמרא יומא ט ע"ב, אם בית ראשון עדיף או בית שני: "אמר רבי יוחנן: טובה צפורן של ראשונים מכריסן של אחרונים. - אמר ליה ריש לקיש: אדרבה, אחרונים עדיף, אף על גב דאיכא שעבוד מלכות - קא עסקי בתורה!". וממשנה זו לכאורה יש סיוע ברור לשיטת ריש לקיש.

¹³ פתחנו במקור תנאי ראשון – המשנה, נמשיך במקור תנאי שני – התוספתא. הלכות מסוימות של התוספתא כבר ראינו בחלקן בהערות השוליים. כאן נתמקד בפרק ד המוקדש בתחילתו לשמחת בית השואבה. גם את התוספתא נקטש בהערות שוליים.

¹⁴ התיקון הגדול שעשו בשמחת בית השואבה הוא ההפרדה בין נשים לגברים שנשמרת בימינו בבית הכנסת במחיצה או בהפרדה מפלסים. ראו שוב הרחבה בגמרא סוכה נא ע"ב: "מאי תיקון גדול? - אמר רבי אלעזר: כאותה ששינו, חלקה היתה בראשונה והקיפוח גזוזטרא, והתקינו שיהיו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה. תנו רבנן: בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ,

הלכה ד: מעשה ברבן שמעון בן גמליאל שהיה מרקד בשמונה אבוקות של אור ולא היה אחד מהן נוגע בארץ וכשהוא משתחוה מניח אצבעו בארץ על גבי הרצפה שוחה ונושק וזוקף מיד.¹⁵

הלכה ה: אמר ר' יהושע בן חנניה: כל ימי שמחת בית השואבה לא היינו רואין שינה. משכימין אנו לתמיד של שחר, משם לבית הכנסת, משם למוספין, משם לאכילה ושתיה, ומשם לבית המדרש.¹⁶ משם לתמיד של בין הערבים משם לשמחת בית השואבה.¹⁷

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק כז – הלל בשמחת בית השואבה

מעשה בהלל הזקן שהיה יושב על בית השואבה ובני אדם עומדים ומתפללים. ראה אותם שגבה לבם, אמר להם: יודעים אתם שאנו ושבחינו כלום! והלא יש לפניו אלף אלפים ורבי רבבות של מלאכי השרת שיעבדו אותנו, שנאמר: "היש מספר לגדודיו" (איוב כה ג) ואין לית אן בה מן בה.¹⁸ כיון שראה אותם שנשבר לבם, אמר להם: והלא יש לפניו אלף אלפים ורבי רבבות של מלאכי השרת ואינו רוצה בשבחן של כולם אלא בשבחן של ישראל, שנאמר: "משיח אלהי יעקב ונעים זמירות ישראל" (שמואל ב כג א). ואומר: "ואתה קדוש יושב תהילות ישראל" (תהלים כב ד).¹⁹

מעשה בחמור אחד שבא אצל הלל הזקן, אמר לו: רבי, ראה מה אנו יתרים מכם. שאתם מצטערים בכל הדרך הזו ועולים מבבל לירושלים ואני יוצא מפתח ביתי ולן בפתחה של ירושלים. שתק והמתין לו זמן. אמר לו:

והיו באים לידי קלות ראש, התקינו שיהיו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים. ועדיין היו באין לידי קלות ראש. התקינו שיהיו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה. הגמרא מקשה שם: "היכי עביד הכי? והכתיב (דברי הימים א כח) הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל!" היינו שאסור לשנות מתבנית ותכנון בית המקדש אשר נתנו מהנביאים ברוח הקודש (ראו רש"י שם). מתרצת הגמרא: "אמר רב: קרא אשכחו ודרוש: וספדה הארץ משפחות משפחות לבד, משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד (זכריה יב יב). אמרו: והלא דברים קל וחומר. ומה לעתיד לבא - שעוסקין בהספד ואין יצר הרע שולט בהם - אמרה תורה אנשים לבד ונשים לבד, עכשיו שעוסקין בשמחה ויצר הרע שולט בהם - על אחת כמה וכמה". אך באמת, ניתן לשנות בעזרה בתנאים מסוימים. ראו מסכת סנהדרין פרק א משנה ה: "אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד". ולעומתה, מסכת שבועות פרק ב משנה ב: "שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא ואורים ותומים ובסנהדרין של שבעים ואחד". ראו עוד בגמרא סוכה נב ע"א וע"ב שעל בסיס תוספתא זו מתפתח דיון שלם בכוחו ומקומו של היצר הרע שבא כהלך, ממשיך כאורח וסופו שנעשה "איש". ליצר הרע כבר הקדשנו את הדף [יצר לב האדם רע מנעורי](#) ויש להרחיב עוד בהזדמנות.

¹⁵ המשנה נוקטת לשון כללית: "חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניו וכו'". ואילו התוספתא נוקטת בשמו של רבן שמעון בן גמליאל (הראשון, בנו של רבן גמליאל הזקן, שחי בתקופת הבית לפני החורבן) נשיא הסנהדרין! ראו הרחבה נוספת בגמרא (סוכה ג ע"א): "תניא, אמרו עליו על רבן שמעון בן גמליאל כשהיה שמח שמחת בית השואבה היה נוטל שמונה אבוקות של אור, וזורק אחת ונוטל אחת ואין נוגעות זו בזו. וכשהוא משתחוה נועץ שני גודליו בארץ ושוֹחֶה, ונושק את הרצפה וזוקף, ואין כל בריה יכולה לעשות כן. וזו היא קידה". ראו גם כיצד חכמי ישראל היו רוקדים בשמחת חתן וכלה (כתובות יז ע"א). ואולי קדם לכולם דוד שהיה מרקד ומפזז לפני ארון הברית ולא חש לכבודו (שמואל ב פרק ו), ואדרבא, ראה בזה קידוש השם. ואם נחזור לרקוד של חגיגות בית השואבה, בחג הסוכות, האם ייתכן שיש קשר לשוני בין חג ולחוג (לרקוד במעגל)? עפ"י הגמרא במסכת חגיגה י ע"ב התשובה היא בהחלט כן. ראו פירוש תורה תמימה לויקרא כג מא שהארץ בעיניו.

¹⁶ מכאן שכבר בתקופת הבית היו בתי כנסת פעילים בירושלים לצד המקדש, והיו הולכים מצד אחד לבית המקדש לראות בהקרבת הקרבנות ומצד שני לבית הכנסת להתפלל. ואח"כ גם לבית המדרש. בתי כנסיות ובתי מדרשות תפקדו עוד בתקופת הבית, כמתואר גם בירושלמי מגילה פרק ג הלכה א ומשם נתגלגל למדרש איכה רבה פתיחתא יב: "ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים" וחורבנם מושווה לחורבן בית המקדש. ראו נוסח התוספתא כפי שמובא בגמרא שאמנם השמיט את "בית הכנסת", אבל מביא את התפילה פעמיים: "תניא, אמר ר' יהושע בן חנניה: כשהיינו שמחים שמחת בית השואבה לא ראינו שינה בעינינו. כיצד? שעה ראשונה - תמיד של שחר, משם - לתפילה, משם - לקרבן מוסף, משם - לתפילה המוספין, משם - לבית המדרש, משם - לאכילה ושתיה, משם - לתפילת המנחה, משם לתמיד של בין הערבים, מכאן ואילך - לשמחת בית השואבה". ובירושלמי סוכה פרק ה הלכה ב: "... בתחילה היו הולכין להקריב תמיד של שחר, משם היו הולכין להקריב את המוספין ומשם היו הולכין להקריב נדרים ונדבות ומשם היו הולכין לוכל (לאכול) ולשתות ומשם היו הולכין לתלמוד תורה ומשם היו הולכין להקריב תמיד של בין הערבים ומשם היו הולכין לשמחת בית השואבה". מה אפשר ללמוד מכך על סדר היום של אנשי התקופה?

¹⁷ ושמחת בית השואבה נמשכה עד קריאת הגבר כמובא במשנה לעיל, ומשם לתמיד של שחר וכו', משמע לא היו ישנים כלל. ובגמרא (סוכה ג ע"א) לא אהבו את זה שלא ישנו כלל (כל ימי חול המועד?) ומקשים: "והאמר רבי יוחנן: שבועה שלא אישן שלושה ימים - מלקין אותו וישן לאלתר!" ומתריצים שהיו מתנמנמים לפרקים במשך היום, אחד על כתפי רעהו: "דהווי מנמנמי אכתפא דהדדי". איפה? בבית הכנסת? בבית המדרש? בעזרת ישראל במקדש?

¹⁸ תרגום חופשי: ואם אנחנו לא שם (בו), מי שם (בו)? ביטוי דומה נראה בשם הלל, בהערה הבאה: "אם אני כאן - הכל כאן, ואם איני כאן - מי כאן?".

¹⁹ הלל, סבא רבה של רבן שמעון בן גמליאל שראינו בתוספתא לעיל שהיה מרקד עם שמונה אבוקות, כשראה שהשמחה נסחפה יתר על המידה, ואולי גם החוגגים הפריזו בערך עצמם ("גבה לבם", ראו הערות 9 ו-12 לעיל) גער בקהל ואח"כ שוב עודד אותם. ראו גם מקרים בהם חכמים היו שוברים כלי יקר בשמחות כדי שלא יסחפו יתר על המידה ויפריזו בשמחה (ברכות לא ע"א). עוד על הלל בשמחת בית השואבה, ראו מסכת סוכה דף ג עמוד א: "תניא, אמרו עליו על הלל הזקן כשהיה שמח בשמחת בית השואבה אמר כן: אם אני כאן - הכל כאן, ואם איני כאן - מי כאן. הוא היה אומר כן: למקום שאני אהב, שם רגלי מוליכות אותי. אם תבוא אל ביתי - אני אבוא אל ביתך, אם אתה לא תבוא אל ביתי - אני לא אבוא אל ביתך, שנאמר: בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך". וצריך להבין איך מסתדרת אמרה זו של הלל: "אם אני כאן - הכל כאן, ואם איני כאן - מי כאן" עם אמירתו המפורסמת: "אם אין אני לי - מי לי? וכשאני לעצמי - מה אני?" (בעיקר החצי השני: "וכשאני לעצמי - מה אני"). הצעות והסברים יתקבלו בברכה וישאבו למעייני הישועה. ראו דברינו [שמחתו של הלל הזקן](#) שם הרחבנו בנושא זה.

בכמה את משכיר לי חמורך מכאן ועד אמאום? אמר לו: בדינר. - עד לוד בכמה? אמר לו בשנים. - עד קיסרין בכמה? אמר לו: בשלוש. אמר לו: רואה אני לפי שאני מרבה את הדרך, את מרבה את השכר. אמר לו: הן, לפי הדרך הוא השכר. אמר לו: לא יהו שכר רגלי כשכר רגלי הבהמה! הוא שהיה הלל מקיים: לפום צערא אגרא.²⁰

מסכת סוכה דף נא עמוד ב – השמחה בבניין הורדוס

תנו רבנן: מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו. מי שלא ראה ירושלים בתפארתה לא ראה כרך נחמד מעולם. מי שלא ראה בית המקדש בבנינו לא ראה בנין מפואר מעולם, מאי היא? - אמר אביי ואיתימא רב חסדא: זה בנין הורדוס. - במאי בניה? - אמר רבה: באבני שישא ומרמרא. איכא דאמרי: באבני שישא כוחלא ומרמרא. אפיק שפה ועייל שפה, כי היכי דלקבל סידא. סבר למשעיין בדהבא, אמרו ליה רבנן: שבקיה, דהכי שפיר טפי, דמיתחזי כאדותא דימא.²¹

בראשית רבה ע ה, פרשת ויצא – באר רוח הקודש

"והנה שלשה עדרי צאן" (בראשית כט ב) - אלו שלשה רגלים.²² "כי מן הבאר ההיא ישקו" - שמשם היו שואבים רוח הקודש. "והאבן גדולה" - זו שמחת בית השואבה. א"ר הושעיא: למה היו קוראים אותו בית השואבה? שמשם היו שואבים רוח הקודש. "ונאספו שמה כל העדרים" - באים מלבוא חמת ועד נחל מצרים. "וגללו את האבן" - שמשם היו שואבים רוח הקודש, "והשיבו את האבן ... למקומה" - מונח לרגל הבא.²³

חג שמח ומועדים לשמחה

מחלקי המים

מים אחרונים 1: ראו שוב בתוספתא סוכה (הערה 9) מה שהיו אומרים חסידים ואנשי מעשה בשמחת השואבה: "אשרי ילדוטי שלא ביישה את זקנותי"; ולעומתם בעלי תשובה היו אומרים: "אשריך זקנתי שתכפרי על ילדוטי". מצאנו בפירוש זוהר חדש לתורה, פרשת בראשית דף יג עמוד א, דעה שלישית בזכות טוהר הילדות ותמימותה: "כי הא דא"ר יהודה: מאי דכתיב [ש"א א] אל הנער הזה התפללתי, הוה ליה למימר אל הבן הזה התפללתי! אלא אמרה חנה: יהי רצון שבשעה שיגדל ישתדל בעבודת המקום כמו עכשיו שהוא נער. וכל אדם שיזכה להיות בזקנותו כמו בנערותו יזכה למעלת שמואל הנביא". ואנו נוסף שפירוש זה מאיר באור חדש את המשפט: "נער הייתי גם זקנתי". ולוואי והאמונה התמימה והזכה של הנעורים, תישאר כמות שהיא למשך כל החיים.

מים אחרונים 2: בהמשך להערה 16 על קיום בתי כנסת פעילים במקביל למקדש, כולל בירושלים, ראו משנה במסכת יומא פרק זה ממנה ניתן להבין שהיה בית כנסת כזה גם בהר הבית, בעזרה של בית המקדש "בא לו כהן גדול לקרות אם רצה לקרות בבגדי בוש קורא ואם לא קורא באצטלית לבן משלו חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן גדול וכהן גדול עומד ומקבל וקורא". וזה נושא נכבד שנדון בספרות המחקר והקדשנו לו את הדף בתי כנסת במקביל לבית המקדש בדפים המיוחדים.

²⁰ אנחנו סוטים לרגע מהנושא שלנו, אך לא יכולנו שלא להביא קטע זה שבהמשך אבות דרבי נתן. קטע זה משקף תקופה בה הלל עדיין גר בבבל, טרם שעלה לארץ, ובא לרגלים לירושלים. (ראו תחילת דרכו בירושלים אצל שמעיה ואבטליון שקפא בשלג מחוץ לבית המדרש, מסכת יומא דף לה עמוד ב). האם המקורות שראינו לעיל על הלל בשמחת בית השואבה הם מתקופה זו או אחרי שעלה לארץ והתמנה לראש הסנהדרין כמסופר בגמרא פסחים סו ע"א (מובא בדברינו [בני בתירא](#) בפסח)? נראה אגב שאולי גם הביטוי "לפום צערא אגרא" (למי הצער – השכר) הוא אולי של הלל ולא של בן הא, כמו בא בסוף פרק חמישי של מסכת אבות. ראו גם הסיפור על המפגש של הלל "שהיה מהלך בדרך ופגע בני אדם שמביאין חטין", באבות דרבי נתן נוסח א פרק יב, והתדיין איתם על המחיר. והם אומרים לו: "בבלאה טפשהא, אי אתה יודע שלפום צערא אגרא?". גם סיפור זה נראה שהוא מהתקופה שההל עדיין גר בבבל והיה עולה לרגלים לארץ. נחזור לשמחת בית השואבה.

²¹ הורדוס חשב לצפות את אבני השיש הכחולות של בית המקדש בזהב ואמרו לו חכמים שישאיר את האבנים כמות שהם שכן הם יפות יותר שנראות כגלי הים. ראו בגמרא שם (דף קודם) על האבוב של משה שניסו לצפותו זהב ולא היה קולו ערב כמקודם. מקדש הורדוס המפואר (הבית השלישי למעשה ששרד כ-80-90 שנה) הוא נושא מעניין לעצמו (חוץ מהאיש עצמו עליו הרבו לכתוב ולהציג תערוכות). בנייה זו זכתה מחד גיסא להסכמת חכמים ואף לתשבחותיהם, ומאידך גיסא סביר שנעשתה בידיעה והסכמה או לפחות עצימת עין של שלטונות רומא (ראו בבא בתרא בתחילת המסכת). וכבר הרחבנו מעט לדון [בבניין הורדוס](#) בפרשת תרומה.

²² ראו בבראשית רבה שם שש דרשות של ר' חמא בר חנינא, מי הם שלושה עדרי הצאן שחונים סביב לבאר אליה מגיע יעקב במסעו לאחר: משה אהרן ומרים, שלוש המלכויות, שלושה בתי הדין שהיו בהר הבית וכו'. וכאן, שלושה הרגלים.

²³ ראו איך בלי משים מרחיב המדרש את שאיבת רוח הקודש לכל שלושת הרגלים. וברות רבה ד יב: "ושתיית מאשר ישאבון הנערים - זה בית השואבה ... שמשם היו שואבין רוח הקדש, שנאמר: ושאתם מים בששון ממעיני הישועה". נראה שחיבור שמחת בית השואבה לפסוקים של אבות האומה מתאים לדעה של שמחה החשובה: "מצוה חשובה היא, ובאה מששת ימי בראשית". שמחה שמביאה לנבואה (הערה 2 לעיל). ואף אנו נשיב כאן את האבן למקומה ותהא מונחת בשלום ובבטחה עד הרגל הבא עלינו לטובה.